

УДК 159.942.2

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРЯ

Лазуренко О.О., старший викладач
кафедри загальної і медичної психології та педагогіки
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

У статті досліджено психолого-педагогічні складові формування емоційної компетентності майбутнього лікаря на різних етапах професійної підготовки. Розглянуто питання професійної підготовки майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах. Розкрити специфіку формування емоційно-психологічної компетентності майбутніх фахівців. Представлено концепцію формування емоційної компетентності фахівця.

Ключові слова: емоційна сфера, емоційна компетентність, професійна підготовка лікаря, особистість фахівця.

В статье исследованы психолого-педагогические составляющие формирования эмоциональной компетентности будущего медика на разных этапах профессиональной подготовки. Рассмотрены вопросы профессиональной подготовки будущих медиков в высших медицинских учебных заведениях. Раскрыта специфика формирования эмоционально-психологической компетентности будущих специалистов. Представлена концепция формирования эмоциональной компетентности специалиста.

Ключевые слова: эмоциональная сфера, эмоциональная компетентность, профессиональная подготовка медика, личность специалиста.

Lazurenko O.O. CONCEPT OF FORMATION OF EMOTIONAL COMPETENCE AT VARIOUS STAGES DOCTOR'S TRAINING

Psychological and educational components forming emotional competence of future medical worker are studied. The analysis of the problems professional identity formation specialist is present. The questions of medical training psychologists in medical schools of education are described. The emotional competence of personality of student assists socialization and professional becoming of future specialist.

Key words: emotional sphere, emotional competence, professional training medical worker, professional identity.

Постановка проблеми. Кінцевим, найвищим результатом професійного становлення фахівця є його професіоналізм, що виявляється в абсолютній психологічній готовності до ефективного виконання своїх обов'язків. Актуальність проблеми формування емоційної компетентності студентів-лікарів в умовах вищої професійної освіти обумовлюється необхідністю виявлення психолого-педагогічних умов розвитку емоційної сфери. Це дозволить студентам-лікарям задовольнитися, з одного боку, потреби у високому рівні розвитку емоційної компетентності, а з іншого – потребу суспільства в кваліфікованих фахівцях у галузі медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «емоційна компетентність» як психологічний конструкт залишається певною мірою поза увагою дослідників, інколи навіть ототожнюється з емоційним інтелектом. Вивченню окремих аспектів емоційної компетентності присвячено праці І. Андрєвої, І. Аршави, Д. Гоулмана, В. Куніциної, Е. Носенко, К. Саарні, О. Саннікової, В. Холмогорова, С. Денхема, Р. Вайсберга, Т. Шрайвера та інших учених. Автори сучасних психолого-педагогічних видань гово-

рять про актуальність проблеми формування емоційної компетентності студента – майбутнього фахівця, проте не зупиняються на детальному розгляді цього питання. Однак, незважаючи на безліч проведених пошуків, безперечно актуальність і практичну значимість, проблема емоційної компетентності лікарів, психологічних особливостей її формування та впливу на професійну діяльність залишається недостатньо дослідженою.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблеми професійного становлення особистості фахівця, розкриття специфіки формування емоційної компетентності лікаря на різних етапах професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісний розвиток студента, формування його готовності до майбутньої професійної діяльності є важливими чинниками в оптимізації навчального процесу у вищих закладах освіти на сучасному етапі розвитку суспільства. У свою чергу навчально-виховний процес у вищому медичному навчальному закладі (далі – ВМНЗ) є невід'ємною складовою розвитку особистості студента – майбутнього фахівця, що сприяє формуванню його професіоналізму. З огля-

ду на це доцільно припустити, що основним завданням навчання й виховання, результатом професійного становлення фахівця у ВМНЗ є розвиток емоційної сфери студентів, формування емоційної компетентності.

Крім того, дуже важливим є також факт, що в процесі професійної психологічної підготовки медичних кадрів вивчення суттєвих емоційних властивостей, формування емоційної компетентності майбутніх лікарів є одним із провідних завдань, а засвоєння найсуттєвіших експресивних якостей людини приводить до сприятливих умов спілкування лікаря з пацієнтом. Більше того, В. Сухомлинський розробив методику емоційного виховання, в основу якої він поклав педагогічно обдуману організацію емоціогенних ситуацій [6]. І оскільки в емоційних станах закладено потенційні сили, то не використовувати їх на практиці було б помилковим.

Культура емоційного життя сучасної людини – уміння словами, фарбами, рухами виразити себе – мало усвідомлюється як спеціальне завдання в сучасній освіті, тому в педагогічних цілях украй важливо приділяти певну увагу вдосконаленню емоційної сфери студентів і формуванню їх емоційної компетентності. Крім того, на наше переконання, починати процес формування емоційної сфери необхідно ще в період професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Вивчення сучасного стану професійної підготовки майбутнього лікаря свідчить, що вирішенню зазначеного завдання вищими навчальними закладами приділяється недостатня увага. Результати аналізу навчальних планів і програм підготовки медичних фахівців показують, що психологія емоцій не виділяється в окремий об'єкт педагогічного впливу, а тому існує об'єктивна суперечність між реальною потребою майбутнього фахівця в оволодінні знань із психології емоцій та можливістю отримати їх у процесі навчання у ВМНЗ. Вирішити цю суперечність можна шляхом формування емоційної компетентності майбутнього фахівця, оскільки остання акумулює в собі як професійну компетентність, так і індивідуальні властивості особистості.

Однією з актуальних і важливих проблем вищої медичної освіти виступає така побудова навчального процесу, яка могла б бути основою формування професійної діяльності, сприяти високому рівню розвитку індивідуальності майбутнього лікаря, зокрема, розвитку його емоційної компетентності.

Результати проведеного нами аналізу дозволили встановити, що на сьогодні проблема формування емоційної компетентності майбутнього фахівця є новою в галузі психологічних досліджень. Однак, на наше

переконання, доцільно з'ясувати, яким чином вирішується ця проблема в практиці вищої медичної освіти.

У зв'язку із цим нами було виділено такі аспекти аналізу: можливості теоретичної й практичної складових професійної підготовки майбутнього лікаря; дисципліни, які реалізують зазначений напрям підготовки фахівця; розвиток компонентів емоційної компетентності, передбачених у змісті освіти.

Вважаємо за доцільне дослідити проблему формування емоційної компетентності студента-медика з позиції теоретичної й практичної підготовки майбутнього лікаря.

На нашу думку, розгляд цього питання з позиції виявлення потенціалу теоретичної підготовки майбутнього лікаря полягає у вивченні державного стандарту підготовки фахівця в галузі медицини, а також навчальних програм. Інший напрям у дослідженні проблеми формування емоційної компетентності майбутнього лікаря передбачає аналіз практичної підготовки в інтернатурі.

Розгляд державного стандарту вищої медичної освіти показав, що навчальні дисципліни, передбачені цим документом, мають певний потенціал формування емоційної компетентності майбутнього фахівця.

Кожний із циклів навчальних дисциплін (гуманітарних, соціально-економічних, фундаментальних, професійно орієнтованих) має власні можливості для формування емоційної компетентності. Однак провідна роль у формуванні означеної якості особистості майбутнього лікаря належить предметам гуманітарного циклу, серед яких особливе місце посідають психолого-педагогічні дисципліни.

Такі навчальні предмети гуманітарного циклу, як «Основи психології. Основи педагогіки» (для студентів медичних спеціальностей), «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Психологія особистості», «Психологія спілкування», «Експериментальна психологія та психодіагностика» тощо (для майбутніх лікарів-психологів), мають більший потенціал формування емоційної компетентності. У зв'язку із цим подальше вивчення змісту дисциплін цього циклу проводилось одночасно з дослідженням відповідних навчальних програм, розроблених у ВМНЗ.

Таким чином, аналіз державного стандарту вищої медичної освіти з підготовки фахівців за напрямом 1201 «Медицина» показує, що найбільшу можливість з отримання теоретичних знань і набуття практичних навичок у галузі емоцій мають студенти, які навчаються за спеціальністю «Медична психологія».

Так, у курсі «Загальна психологія» (1–2 курс) на вивчення емоційної сфери особи-

стості відводиться 20 годин; у курсі «Експериментальна психологія та психодіагностика» (2 курс) – 3 години; у курсі «Психофізіологія» (3 курс) – 5 годин; у курсі «Медична психологія» (4 курс) – 8 годин; у курсі «Психологія посттравматичних станів» (5 курс) – 4 години; у курсі «Психологія діяльності медичного працівника» (6 курс) – 7 годин; у курсі «Психогігієна діяльності медичного працівника» (6 курс) – 12 годин.

У курсі «Вікова та педагогічна психологія» (2 курс) розглядаються питання, безпосередньо пов'язані з особливостями емоційної сфери в різних вікових групах; у курсі «Психологія обдарованості» розглядаються емоційні особливості розумово обдарованих дітей і молоді порівняно з пізнавальною сферою особистості (4 години); у курсі «Патопсихологія» (5 курс) виділено 4 години на вивчення патології емоційної сфери.

Незначний потенціал закладено в змісті таких навчальних курсів, як «Психологія спілкування» (3 курс), «Психологія посттравматичних станів», «Психологія сім'ї», «Спеціальна психологія та дефектологія» (5 курс), «Психотерапія», «Арт- та ігрова терапія» (6 курс). Зазначені дисципліни мають можливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря в процесі вивчення етики медичного спілкування як прояву культури почуттів, дослідження когнітивної й емоційної сфери в дорослих і дітей за допомогою малюнквого тесту, профілактики синдрому емоційного «вигорання» лікарів.

Таким чином, зазначені дисципліни дозволяють студентам певною мірою отримати інформацію про емоційні особливості особистості, психологічні складові емоційної сфери, вікові особливості розвитку та прояву цього феномена, а також про особливості управління емоційними станами в процесі професійної діяльності лікаря.

На жаль, у державному стандарті вищої медичної освіти підготовки фахівців за спеціальностями «Лікувальна справа», «Педіатрія», «Медико-профілактична справа», «Стоматологія» опанування психологічними знаннями здійснюється на 1 й 3 курсах та в недостатній, на наше переконання, кількості годин. Так, у курсі «Основи психології. Основи педагогіки» на вивчення емоційної сфери відводяться 2 лекційні та 2 семінарські години, що вкрай мало не лише для отримання загальних знань про емоційну сферу, а й для формування емоційної компетентності майбутнього лікаря. Крім того, недостатню увагу приділяється способам розвитку цього феномена, прийомам емоційної саморегуляції, моделюванню та розв'язанню емоціогенних ситуацій у професійній діяльності лікаря. Практично не розглядаються питання про-

фесійної спостережливості (перцептивний, емпатійний, комунікативний компоненти), а також діагностики емоційних станів.

З огляду на власний досвід, проаналізувавши достатню кількість навчальних програм підготовки майбутніх лікарів, зазначимо, що лікар має володіти емоційною компетентністю (розпізнавання й регуляція власних емоцій та емоцій інших, уміння об'єктивно оцінювати емоційні стани тощо). Лікарю необхідно володіти методами емоційного впливу, які потрібні не лише для встановлення стосунків, а й для створення сприятливого емоційного клімату як однієї зі складових лікувальної взаємодії. Варто також зазначити, що в сучасних педагогічних умовах доцільно приділяти увагу діагностиці особливостей емоційної сфери, вивченню цього феномена під час розгляду різноманітних професійних ситуацій лікаря.

Аналіз навчальних програм із підготовки майбутніх лікарів показав, що в них немає тем, розділів, присвячених емоційній компетентності лікаря. Винятком є програми, розроблені для студентів спеціальності «Медична психологія» (психологія діяльності медичного працівника, психологічні особливості професійної діяльності, психогігієна професійної діяльності медика), які сприяють не лише становленню фахівця, а й формуванню професійних компетентностей лікаря, у тому числі й емоційної.

Зрозуміло, що аналіз змісту вищої медичної освіти буде неповним без вивчення можливостей практичної підготовки майбутніх лікарів до професійної діяльності. Мова йде про навчання в інтернатурі, насамперед про суміжні дисципліни (елементи практичної психології, медична психологія, психологія спілкування тощо) для лікарів-інтернів за різними спеціальностями (акушерство й гінекологія, анестезіологія, дерматологія, епідеміологія, неонатологія, ортопедія та травматологія, офтальмологія, педіатрія, стоматологія, хірургія, медична психологія тощо). На основі проведеного аналізу виявляється суттєвий недолік в оволодінні лікарями-інтернами навичками психологічної спостережливості (перцептивний та емпатійний компоненти), діагностики емоційних станів пацієнтів, а також відсутність можливості доповнення теоретичної бази практичними навичками в управлінні емоційними станами. Про це свідчать, зокрема, анкетні дані, запропоновані лікарям-інтернам, у яких вони зазначають про прогалини в цьому аспекті професійної підготовки.

З огляду на загальну концепцію підготовки лікарів в інтернатурі припускаємо, що вкрай доцільно на цьому етапі практичної підготовки фахівця формувати професійні

компетенції, у тому числі емоційну, потенційними складовими якої мають виступати аналіз власних емоційних станів та станів інших, а також оволодіння способами емоційної саморегуляції тощо.

З огляду на велику професійну важливість формування емоційної компетентності виникла проблема пошуку вагомих потенціалів професійної підготовки в її розв'язанні.

Вважаємо за доцільне з'ясувати, які знання необхідно отримати в галузі емоцій, які завдання необхідно виконувати студентам, інтернам у процесі професійної підготовки з метою формування емоційної компетентності майбутнього лікаря.

Останні дослідження свідчать про появу численних вправ, завдань, семінарів, практикумів, тренінгів, спрямованих на розвиток емоційної сфери студента. Ми згодні з тим, що роботу в цьому напрямі необхідно розпочинати ще в період навчання майбутніх лікарів у ВМНЗ з метою розвитку емоційної саморегуляції професійної діяльності лікаря, актуалізації власних емоцій і почуттів, розвитку емпатії як професійно важливого психічного явища, допомоги кожному студенту в пошуку свого індивідуального механізму розвитку емоційної ідентичності, формування задатків власної емоційної компетентності тощо.

Висновки. Таким чином, проблема формування емоційної компетентності майбутнього лікаря є однією з важливих у галузі професійної медичної освіти.

Аналіз державного освітнього стандарту вищої медичної освіти показав, що деякі навчальні дисципліни, передбачені цим документом, дозволяють студентам отримати інформацію про психологічний аспект емоційної сфери, емоційної організації особистості, про вікові особливості цього феномена, а також про основи управління емоційними станами. У змісті деяких навчальних програм, програм із виробничої практики (для студентів медико-психологічного факультету, які навчаються за спеціальністю «Медична психологія» та отримують фах лікаря-психолога), програм суміжних дисциплін для лікарів-інтернів передбачаються також завдання, спрямовані на розвиток емоційної сфери, а отже, на формування емоційної компетентності. Однак усі вони, на жаль, мають лише ознайомчий і фрагментарний характер.

Сьогодні розроблені та вже використовуються різні вправи, завдання, семінари, практикуми, спрямовані на розвиток емоційної сфери, формування емоційної компетентності студента, які можуть бути використані як додатковий матеріал у процесі теоретичної й практичної підготовки майбутнього лікаря у вищому медичному навчальному закладі.

Насамкінець варто зазначити, що наведені програми відображають принципи традиційної підготовки фахівця. Водночас сьогодні пропонуються нові підходи, спрямовані насамперед на розвиток індивідуальних властивостей особистості фахівця. Із цієї позиції проблема формування емоційної компетентності лікаря, на жаль, не розглядалась.

Необхідно також зазначити, що неможливо розширювати межі теоретичної й практичної програми професійної підготовки фахівця, а формування емоційної компетентності майбутнього лікаря є не єдиним завданням навчального процесу. Саме тому, на нашу думку, необхідно знайти такий підхід, вибудувати таку програму, яка зможе забезпечити розвиток індивідуальності фахівця, зокрема формування його емоційної компетентності протягом усього процесу навчання у вищому медичному навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайсбах Х. Эмоциональный интеллект / Х. Вайсбах, У. Дакс ; пер. А. Павлова. – М. : ЛИК-Пресс, 1998. – 160 с.
2. Горскова Г. Введение понятия эмоционального интеллекта в психологическую культуру / Г. Горскова // Ананьевские чтения : тезисы науч.-практ. конф. – СПб., 1999. – С. 45–48.
3. Гоулмен Д. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулмен, Р. Бояцис, Э. Макки. – пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 301 с.
4. Гоулмен Д. Эмоциональный интеллект: спорные вопросы и распространенные заблуждения / Д. Гоулмен, Р. Эммерлинг // Отдел кадров. – 2004. – № 8. – С. 121–125.
5. Зинченко В. Аффект и интеллект в образовании / В. Зинченко. – М. : Тривола, 1995. – 64 с.
6. Лазуренко О. До питання щодо розвитку поняття «емоційна компетентність» у психології / О. Лазуренко // Науковий огляд. – К., 2015. – № 1(11). – С. 116–123.
7. Люсин Д. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ / Д. Люсин, О. Марютина, А. Степанова // Социальный интеллект: теория, измерения, исследования / под ред. Д. Люсина, Д. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – С. 129–140.
8. Райгородский Д. Практическая психодиагностика: методики и тесты : [учеб. пособие] / Д. Райгородский. – Самара, 1998. – 672 с.
9. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual / R. Bar-On. – Toronto : Multi-Health Systems, 1997. – 278 p.
10. Mayer J. The intelligence of emotional intelligence / J. Mayer, P. Salovey // Intelligence. – 1993. – P. 433–442.
11. Mayer J. Emotional intelligence as standard intelligence / J. Mayer, P. Salovey, D. Caruso, G. Sitarenios // Emotion. – 2001. – Vol. 1. – P. 232–242.